

АНОТАЦІЯ

Соколовська Н.С. Операційний ризик-менеджмент у банках. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 - Фінанси, банківська справа та страхування – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2022.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретичних засад операційного ризик-менеджменту в банках, удосконаленню науково-методичного інструментарію з урахуванням національних і міжнародних вимог, визначенні домінантних факторів його прояву, розробці нових методичних підходів до оцінювання економічного результату від реалізації операційного ризику на основі побудови прогнозних моделей, обґрунтуванні рекомендацій з практичної імплементації запропонованих заходів в діяльність банків України, що в комплексі спрямовано на підвищення ефективності операційного ризик-менеджменту та забезпечення безперервної діяльності банків.

В сучасних умовах глобалізації і високої турбулентності фінансових ринків та банківського бізнесу, операційний ризик-менеджмент банку став ключовою складовою системи корпоративного управління банком. Це зумовлено впливом низки чинників, зокрема таких як: посилення ролі дистанційного банківського обслуговування, особливо під час світової пандемії COVID-19, адаптація банківської системи до забезпечення роботи економічного фронту під час воєнного стану у зв'язку з військовою агресією проти України; постійне ускладнення регулятивних норм, включаючи вимоги щодо банківської безпеки та безперервної діяльності; стрімкий розвиток технологій, модифікація ІТ вірусів та інновації ІТ індустрії; ускладнення умов проведення операцій, взаємопов'язаність банківських процесів та взаємовплив ризиків; необхідність підтримання достатності капіталу банків з урахуванням дедалі значнішого навантаження на капітал, зумовленого впровадженням регулятивних норм на міжнародному та на національному рівнях. Вплив цих обставин ставить перед банками завдання безперервного вдосконалення операційного ризик-менеджменту як одного з ключових елементів управління банківською діяльністю, що визначає актуальність обраної теми дослідження.

В результаті вивчення понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з вартістю банку, процесами консолідації, було рекласифіковано поняття консолідації, уточнено поняття фундаментальної вартості банку. Розмежовано поняття ринкової та фундаментальної вартості, конкретизовано зміст

консолідації через введення таких понять як «форми консолідації», «стадії консолідації», «неявні фактори впливу на вартість», а також наведено класифікації, характеристики та сутнісні визначення введених понять. За результатами аналізу понять вартості розглянуто і систематизовано вартість банку з позицій його діяльності, суб'єктів управління вартістю та способів її оцінки. Здійснено дослідження та наведено теоретичне обґрунтування впливу консолідації на результуючу вартість банку, а також виявлено вплив окремих. Проведене дослідження дало змогу виявити і систематизувати джерела, фактори і особливості прояву операційного ризику в банківській діяльності з метою ідентифікації і аналізу чинників впливу з різних джерел та формування пропозицій щодо підвищення ефективності управління операційним ризиком.

В результаті вивчення понятійно-термінологічного апарату та поглядів на сутність операційного ризику, дослідження еволюції та трансформації змісту цього поняття, його ролі в банківській діяльності запропоновано трактувати операційний ризик як невизначеність/ небезпека/ загроза для діяльності банку, яка проявляється у ймовірності отримання економічного результату (збитків, втрат, недоотримання доходів) внаслідок прояву чинників таких джерел виникнення: навмисні або ненавмисні дії працівників банку, збої інформаційних систем, недосконалість внутрішніх процесів, у т.ч. через відсутність належного контролю, або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Увагу акцентовано на непередбачуваності як ключовій особливості операційного ризику банку, а також на джерелах його виникнення, від яких, як доведено в межах дослідження, безпосередньо і суттєво залежить величина економічного результату від реалізації операційного ризику. В роботі поглиблено сутнісний зміст операційного ризик-менеджменту банку як комплексного поняття, яке включає управління операційним ризиком банку, організаційно втіленого у складових системи управління операційним ризиком (організаційній структурі, нормативних документах, ризик-культурі управління операційним ризиком, інструментах, інформаційних системах та звітуванні) та процедурно реалізованого через елементи послідовного і постійного процесу визначення, оцінки, моніторингу, контролю, звітування та пом'якшення операційного ризику.

Дослідження та систематизація джерел виникнення операційного ризику банку показало, що його підвищення та втрати/ збитки/ недоотримання доходів для банку спричиняють: недосконалий розподіл функціональних обов'язків, конфлікт інтересів, особистісні характеристики працівників, локальне зосередження контролю за виконанням функціональних обов'язків тощо. За результатами побудови проміжної та розширеної регресійних

моделей здійснено ідентифікацію та ранжування найбільш значущих джерел, зокрема встановлено, що найвищу концентрацію збитків від операційного ризику банків спричиняє джерело «персонал» - 60,4%, процеси – 21,53%, зовнішні події – 14,96%, інформаційні системи – 2,14%. Це доводить пріоритетний вплив людського фактору на діяльність банків.

За результатами вивчення зв'язку між операційним та іншими банківськими ризиками встановлено, що подіям операційного ризику притаманна незначна ймовірність виникнення, яка поєднується зі значним руйнівним проявом економічного результату від їх реалізації, а сам операційний ризик характеризується більшою невизначеністю та вагомим впливом на діяльність банків в порівнянні з іншими банківськими ризиками. Визначено, що найскладнішою є ідентифікація та оцінка операційного ризику, який виникає в тандемі з іншими ризиками.

В дисертації проведено аналіз динаміки і суттєвості подій операційного ризику банків в різних країнах світу протягом 30 років. В роботі здійснено моделювання бази внутрішніх і бази зовнішніх подій операційного ризику як обов'язкового і додаткового інструментів вимірювання його величини, а також виявлено домінантні чинники впливу на операційний ризик і величину економічного результату від його реалізації. Результати аналітичного дослідження дозволили виявити обернено пропорційну лінійну залежність між рівнем операційного ризику (розміром економічного результату від його реалізації) та ймовірністю виникнення події такого рівня: чим суттєвіший розмір економічного результату від реалізації події операційного ризику, тим менша ймовірність її настання. Виявлення цієї ключової закономірності розподілу подій операційного ризику, яка характерна як для світової банківської практики, так і для України, сприятиме підвищенню якості прогнозування ймовірного результату в разі реалізації операційного ризику.

За результатами аналізу змодельованих баз внутрішніх і зовнішніх подій операційного ризику удосконалено методично-аналітичні підходи до оцінювання наслідків прояву та впливу подій операційного ризику, які мали місце в банківській практиці різних країн світу протягом останніх тридцяти років, а саме запропоновано: моделі вимірювання (оцінки) економічного результату від реалізації операційного ризику з урахуванням його джерел, рівнів (зон) ризику (чотири зони, з яких зелена відповідає встановленому в банку ризик-апетиту), ймовірності прояву операційного ризику за бізнес-лініями, з урахуванням рівня прийнятного ризику для кожного джерела/ бізнес-ліній тощо. Це дало змогу досягти поглибленого розуміння значення впливу операційного ризику на банківську діяльність з метою покращення операційного ризик-менеджменту. Обґрунтовано, що

впровадження запропонованих методично-аналітичних підходів до оцінювання забезпечить своєчасне прогнозування та реагування через вжиття превентивних заходів щодо операційного ризику і загалом підвищить ефективність операційного ризик-менеджменту банків.

В дисертації удосконалено методичний інструментарій виявлення домінантних чинників за рівнем впливу на економічний результат від реалізації операційного ризику банку, який включає: відбір чинників з урахуванням економічної сутності, джерел виникнення, бізнес-ліній, типології подій операційного ризику (38 чинників); кореляційний аналіз ступеня впливу кожного чинника; виокремлення домінантних (найбільш значущих) та другорядних (несуттєвих) чинників. За результатами доведено відсутність чинників, які б з 80-90% точністю описували вплив на операційний ризик банку. Водночас визначено три групи домінантних чинників: макроекономічні - індекс людського розвитку - HDI (0,11) та індекс корупції країни, в якій функціонує банк (0,10); мікроекономічні - чистий прибуток банку (зворотній зв'язок - 0,105); джерела виникнення операційного ризику - персонал, процеси, інформаційні системи, зовнішні події. В процесі кореляційно-регресійного аналізу побудовано регресійні моделі вимірювання операційного ризику та встановлено, що модель з чотирма джерелами виникнення операційного ризику найкраще описує реалістичну модель оцінки економічного результату від реалізації цього ризику.

Проведене дослідження показало, що єдиного методологічного підходу до оцінки та моделювання операційного ризику за даними ретроспективного аналізу не існує. Це призводить до ускладнень збору інформації про події операційного ризику, які відбулися поза межами окремого банку, зокрема, збір інформації про зовнішні події операційного ризику вимагає проведення постійного моніторингу та перехресного контролю значного обсягу інформаційних ресурсів, однак без врахування таких даних порушується точність оцінки. Для оптимізації збору і накопичення інформації про події операційного ризику та ґрунтуючись на результатах дослідження, обґрунтовано концептуальні підходи до консолідації даних про події операційного ризику в банках України з метою посилення точності його прогнозування. Запропоновано створити інформаційну систему єдиної бази зовнішніх подій операційного ризику - External Data Collection банків України на базі платформи Національного банку України для формування консолідованого джерела статистичних даних з накопичення, зберігання, використання та поширення інформації про події операційного ризику в банках України з метою побудови розширених прогнозних моделей оцінки операційного ризику. Це сприятиме підвищенню надійності та достовірності

результатів прогнозування, зокрема, в частині оцінки ймовірного економічного результату в разі реалізації ризику, а також наслідків впливу цього результату на безперервність діяльності та прибутковість банку, а також дозволить мінімізувати модельний ризик та в цілому підвищити ефективність операційного ризик-менеджменту банку.

Встановлено, що ефективність операційного ризик-менеджменту банку як складової системи корпоративного управління тісно пов'язана з формуванням резервів (відрахувань капіталу) на покриття операційного ризику. В межах дослідження здійснено оцінку відрахувань капіталу для покриття операційного ризику п'яти функціонуючих вітчизняних банків (Приватбанк, Райффайзен банк Аваль, ПУМБ, Ощадбанк, Укрексімбанк з аналізом показників їх діяльності за 2017 – 2020 рр.) та доведено залежність розміру відрахувань від міжнародних та національних підходів: підходу базового індикатора/ основних показників (BIA – Basic Indicator Approach); Стандартизованого підходу (TSA – The Standardised Approach) та підходу Національного банку України (НБУ).

Результати дослідження дозволили виявити та аналітично підтвердити переваги, недоліки та визначити вплив на капітал банків за вищезазначеними підходами. Перевагою підходу BIA є простота та легкість його застосування, а також можливість використання всіма банками, незалежно від розміру, структури, характеру діяльності тощо. Перевагою підходу TSA є врахування специфіки діяльності, профілів ризику банку за різними бізнес-лініями його діяльності, тобто відповідних окремих обсягів наданих банківських послуг. Перевагою застосування підходу НБУ є вища фінансова захищеність банків від потенційно можливих збитків, тобто більше резервування капіталу на випадок необхідності покриття при настанні збитків. Доведено, що найбільше навантаження на капітал банків чинитиме 100% врахування резерву під операційний ризик, визначеного за підходом НБУ, а найзначніша різниця в розмірах резервів на покриття операційного ризику встановлена за міжнародним підходом BIA та підходом НБУ.

Обґрунтовано, що досягнення мінімізації резервування капіталу на покриття операційного ризику можна досягти шляхом побудови ефективного операційного ризик-менеджменту. Для цього розроблено комплексний підхід до операційного ризик-менеджменту банків, який включає науково обґрунтовані, методологічно описані та готові до практичного впровадження відповідні прогнозні моделі і програми.

Доведено, що операційний ризик-менеджмент тісно пов'язаний з ризик-культурою працівників банку. Розроблена програма «7 кроків до підвищення ризик-культури управління операційним ризиком банку»

дозволить обґрунтовано підвищити обізнаність працівників банків з операційного ризику та інформованість щодо потенційних і фактичних загроз операційного ризику з метою вчасного застосування превентивних заходів з його мінімізації у власній діяльності/ посилення заходів убезпечення банків від загроз операційного ризику в різних сферах діяльності.

На підвищення якості та ефективності операційного ризик-менеджменту банків спрямовано впровадження концептуально-аналітичної моделі інтеграції операційного ризик-менеджменту в систему прийняття рішень банку, що запропонована для врахування впливу операційного ризику при прийнятті рішень банку, включаючи кредитні та управлінські рішення, з урахуванням порогу суттєвості величини операційного ризику для банку та відповідно запропонованої системи лімітів повноважень з прийняття рішень в частині операційного ризику.

На підставі дослідження розроблено модель бальної оцінки ефективності забезпечення безперервної діяльності банку, яка спрямована на більш якісну оцінку, моніторинг та контроль операційного ризику задля зростання ефективності управління та містить оцінки двох складових, а саме: базової (забезпечення безперервної діяльності без впливу надзвичайних подій) і специфічної (під час дії таких подій). Модель включає трирівневу матрицю бальної оцінки та планування заходів коригування ефективності забезпечення безперервної діяльності, інтегроване застосування якої запропоновано не лише для банків, а також для щорічної оцінки SREP (єдина процедура й методологія процесу наглядових перевірок та оцінки Національним банком України).

Розроблений комплексний підхід до операційного ризик-менеджменту в банках є підґрунтям поглибленого розуміння особливого значення операційного ризик-менеджменту у банківській практиці, дозволить сформувати системне бачення джерел та проявів операційних ризиків в банківській діяльності, суттєво підвищити якість прогнозування та ефективність операційного ризик-менеджменту в банках. Запропонований комплексний підхід дозволить підвищити ефективність, безперервність і надійність діяльності банків на шляху до зміцнення непохитної стабільності і постійного розвитку банківської системи перед турбулентністю викликів і загроз трансформаційного сьогодення.

Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри банківської справи та страхування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за темами: «Інноваційний розвиток банківської діяльності в інтегрованому фінансовому середовищі» (державний реєстраційний номер 0117U001178), «Управління ефективністю

фінансового бізнесу у парадигмі сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0122U002328).

Ключові слова: операційний ризик, операційний ризик-менеджмент у банку, безперервність діяльності банку, корпоративне управління, ризик-культура, типи подій та джерела операційного ризику, прогнозне моделювання, економічний результат від реалізації операційного ризику, резерви (капітальні відрахування) для покриття операційного ризику, прогнозне моделювання операційного ризику, ефективність операційного ризик-менеджменту.